

УДК 331.102.12

*Овчиннікова Л.В., канд, соціол. наук, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

## ПРЕКАРНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ: СУТНІСТЬ І ПРОЯВИ<sup>1</sup>

*Розглянуто підходи щодо вивчення нестандартних форм зайнятості, зокрема прекарних форм. Визначено сутність поняття «прекаріат», позитивні результати та негативні наслідки поширеності прекарних форм зайнятості на рівні індивіда, суспільства, держави.*

**Ключові слова:** прекаріат, прекарні форми зайнятості, нестандартна зайнятість, само-зайняте населення, фріланс.

Сучасний етап розвитку як глобальної економіки, так й економік окремих країн характеризується суттєвими змінами щодо зайнятості та безробіття населення й реструктуризацією ринку праці у цілому. Сучасні економічні теорії розглядають безробіття як наслідок науково-технічного прогресу та зміни структури капіталу. Згідно з таким підходом, науково-технічний прогрес спричинить у кожній новій одиниці вартості капіталу зростання частки капіталу, втіленого у засобах виробництва, та зменшення його частки, втіленої у вартості робочої сили. Як наслідок, з виробництв вивільняється додаткова робоча сила. Проте сучасні науковці шукають глибші причини даного процесу і пов'язують зростання безробіття та економічну кризу з формуванням інформаційно-мережевої економіки, яка поступово перетворює інформацію на головний ресурс і продукт праці, що входить у ринковий обіг. За своїми властивостями новітній тип економіки суперечить існуючим ринковим закономірностям і продукує «нетипові» трудові відносини (зокрема, короткострокову роботу з неповним робочим днем, тимчасове замісництво, надомну тощо). Зазнають змін інституційні умови забезпечення зайнятості та формування безробіття [1].

В умовах глобалізаційних змін і трансформації національних економік вибір індивідами власних життєвих і професійних стратегій розвитку набирає нових перспектив – зменшується цінність кар'єрних «перегонів», розширюється можливість працювати віддалено, зростає потреба розвитку креативних навичок через попит на спеціальності із сфери інформаційних технологій (наприклад, розробники, дизайнери, спеціалісти з комунікацій) тощо. Наразі змінюється характер статусу безробітного – з негативного на позитивний, що проявляється у бажанні людини проводити більше часу з родиною або допомагати у власному приватному господарстві.

**Мета статті** – визначити поняття «прекаріат», прекарних форм зайнятості та їх прояви на ринку праці.

Поступове вивільнення частки населення з формальних трудових відносин із жорсткою прив'язкою до конкретного роботодавця та робочого місця, розвиток інформаційно-мережевої

<sup>1</sup> Стаття підготовлена у межах роботи відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» над відомчою темою НДР «Соціокультурні чинники розвитку українського інституту праці», яка виконується у 2014–2017 рр. (Постанова Бюро відділення економіки НАН України від 11.04.2013 р. № 5, керівник – О.М. Балакірева, канд. соціол. наук, заввідділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»).

економіки зумовлюють трансформацію ринку праці, який стає більш відкритим та гнучким. Як наслідок, розвиваються нові види зайнятості (тимчасова зайнятість, фріланс, аутстафінг, лізинг персоналу), спеціальності, можливості. Проте одночасно поширюються ризики для працівників, невизначеність щодо перспектив власного професійного та фінансового майбутнього через те, що досить часто нові форми зайнятості не передбачають соціальних гарантій (медичне страхування, пенсійні виплати). У науковій літературі набуває актуальності тематика прекаріату – нового соціального класу, який є неоднорідним за своїм складом і соціально-демографічними характеристиками, але має спільні ризики та загальну невизначеність стосовно власного майбутнього у цілому та професійного розвитку зокрема. Сталого визначення поняття «прекаріат» поки що не існує. Зазвичай, під ним розуміють соціальну групу, характерною ознакою якої є нестабільність, негарантованість робочого місця та специфічні відносини між працівником і роботодавцем.

Питання щодо формування саме нового класу в структурі суспільно-економічних відносин є доволі дискусійним. Проте нові форми (або ті, що зазнали суттєвих змін) трудової активності (проектна робота, робота на відстані – фріланс) вимагають подальшого теоретичного осмислення для виявлення ризиків або перспектив як у контексті соціальних відносин, так і щодо розвитку ринку праці на глобальному та локальному рівнях.

Традиційні галузі промисловості скорочуються, поступаючись інформаційно-мережевому сектору та сфері послуг, що потребують зайнятих осіб, які б могли працювати в умовах гнучкого робочого графіку за тимчасовими контрактами з більшою (меншою) тривалістю робочого часу, ніж передбачено законодавством. Наразі роботодавці зменшують використання стандартної зайнятості, пов'язаної з високими витратами на податки та соціальні гарантії, і віддають перевагу нестандартним працівникам з тимчасовими контрактами, звільнення яких не тягне за собою значних фінансових витрат [2].

Зазвичай, термін «прекаріат» дослідники використовують у негативному контексті, описуючи нестабільну, неформальну зайнятість, що об'єднує найменш конкурентоспроможних працівників, у яких відсутній соціальний захист, а умови праці й рівень оплати є незадовільним [3]. «Прекаріат» (*уразливість*, від англ. *precarious* і лат. *precarium* – сумнівний, ризикований, негарантований, нестабільний) від самого початку використовувався у соціально-економічній географії, хоча його використання було досить обмеженим, на відміну від інших соціально-наукових напрямів – феміністського, філософського, антропологічного [4–6]. У сучасній науковій дискусії Г. Стендінг, британський економіст та автор книги «Прекаріат: новий небезпечний клас», у 2011 р. висвітлює тематику прекаріату під новим кутом. На думку вченого, саме глобалізація є головною причиною того, що дедалі більше людей стають прекаріями – представниками соціального класу без постійної зайнятості, соціальних гарантій, із відсутністю відчуття безпеки та контролю часу. Власне, й сам прекаріат є нестабільним соціальним класом, адже включає в себе такі групи населення, що мають досить різні соціально-демографічні та економічні характеристики. До даної групи вчений відносить як іммігрантів, сезонних працівників, представників робітничого класу, так і студентів або молодих спеціалістів, які нещодавно отримали дипломи, а також працівників державних установ з низьким рівнем заробітної плати, представників креативних професій (журналістів, дизайнерів, рекламистів) тощо. Головне, що поєднує представників різних соціальних і професійних груп – невизначеність щодо майбутнього та невпевненість у подальшій професійній діяльності [7].

Українські дослідники також більш схильні розглядати проблему прекаріату (або неформальної зайнятості, атипової зайнятості) у контексті його негативного впливу на економіку та на загальне соціально-економічне почуття населення. Так, проблеми організації соціально-трудова відносин, використання нестандартної зайнятості, її державного регулювання дослі-

джують І. Ангелко, О. Білик, В. Гриньова, Л. Ємельяненко, Ю. Маршавін та інші. Т. Перегудова досліджує проблеми правового регулювання позикової праці та можливості зменшення наслідків прекаризації. Значна частка вчених вивчає аспекти державного регулювання, соціальної політики щодо нестандартної зайнятості (зокрема, Е. Лібанова, В. Близнюк, Л. Гук). Переваги та недоліки нестандартної зайнятості для суб'єктів у контексті соціально-трудова відносин вивчають В. Данюк, В. Петюх, І. Моторна.

Проте, як підкреслює Л. Вейт, значення терміну залежить від умов та можливості мобілізації тих, хто відчуває себе прекаріатом, тобто незахищеними щодо трудового права та соціальних гарантій. Наукове осмислення прекаріату базується на двох основних точках зору. Перша полягає в тому, що прекаріат – це загальне соціальне нездужання, друга розглядає прекарність як набагато специфічніше явище. Останнє твердження виходить не тільки з конкретних неоліберальних умов ринку праці, де прекаріат орієнтується лише на робочий досвід. Прекаризація є однією із символічних форм опору «неоліберальній машині». П. Бурд'є у книзі «Акти опору: проти тиранії ринку» (1998) розглядає авторитет і людську гідність як одні з чинників протистояння. Практично всі сучасні форми протесту (страйки, голодовки, демонстрації) відстоюють людську гідність перед обличчям постановки життя людей у вузькі рамки її чисто ринкового розуміння. Отже, прекаріат може включати в себе не лише маргіналізовані прояви зайнятості, але й ціннісні установки щодо вибору певних економічних стратегій та стилю життя індивіда [8].

Крім прекаріату та прекарних форм зайнятості для опису нових видів зайнятості, вчені використовують також поняття неформальної, нестандартної зайнятості. Щоб мати точку відліку, спочатку з'ясуємо, що розуміється під стандартною зайнятістю.

Зазвичай, *зайнятість* за наймом у режимі повного робочого дня під безпосереднім керівництвом роботодавця чи менеджера на підставі трудової угоди вважається *стандартною*. Усі інші форми зайнятості (тимчасова зайнятість, неповна зайнятість, недозайнятість, надзайнятість, самостійна зайнятість, неформальна зайнятість) розглядаються як нестандартні [3].

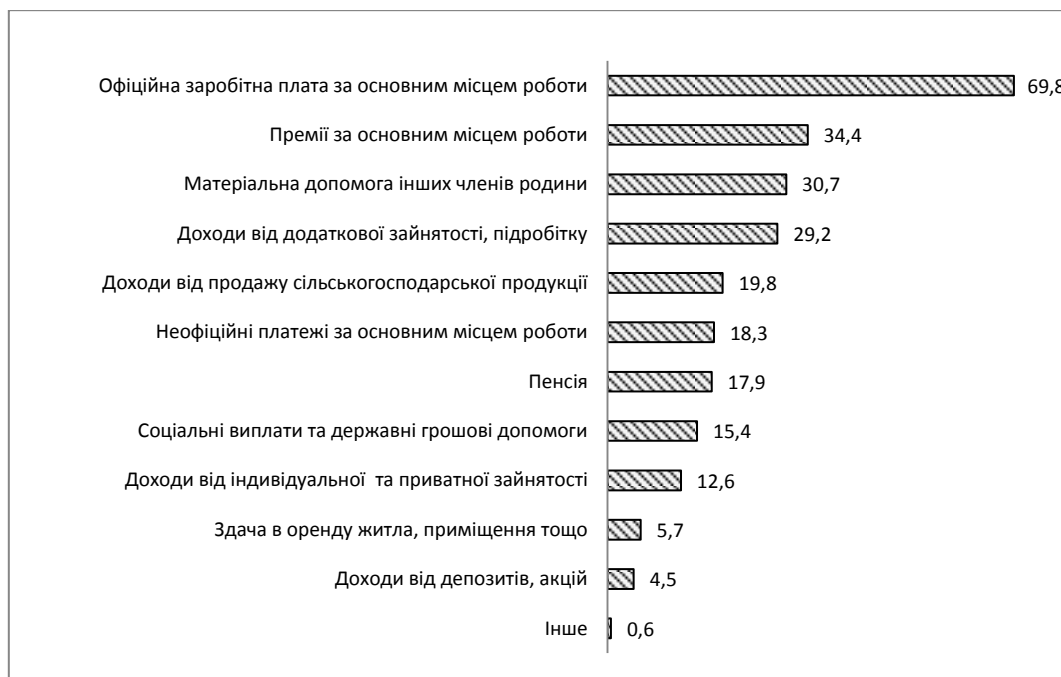
Американський соціолог А. Каллеберг зазначає, що стандартна організація ієрархічних трудових відносин, скоріше, є історичною аномалією, що виникла в ХІХ ст. як наслідок активної індустріалізації, тоді як різноманітні форми нестандартної зайнятості є загальним правилом. Часта зміна роботи перетворюється в норму, а тривала і гарантована зайнятість у одного роботодавця зустрічається рідше [9].

У більшості країн світу тимчасові працівники (включаючи зайнятих за строковими контрактами, сезонних працівників, співробітників агентств, що надають послуги третім особам тощо) є найбільш швидко зростаючим сегментом нестандартної зайнятості. За даними Європейського соціального дослідження (European Social Survey) «Тенденції соціальних змін в Україні та Європі»<sup>2</sup> протягом 2005–2013 рр., частка самозайнятого населення (як ті, що мають не/формальну зайнятість, надають різні за характером послуги) європейських країн продовжує поступово збільшуватися. У 2013 р. найбільше таких спостерігається в Польщі (16,2%), Італії (15,7%), на Кіпрі (13,8%), в Ізраїлі, Ірландії, Ісландії та Іспанії цей відсоток становить 11–13%. Наразі в Україні частка самозайнятого населення зросла від 3,5% у 2005 р. до 6,4% у 2013 р. [10].

Отже, кількість людей, яка долучається до атипових практик діяльності та форм зайнятості упевнено збільшується. Про це також свідчить і структура джерел особистого доходу україн-

<sup>2</sup> У роботі представлено результати трьох хвиль міжнародного порівняльного соціологічного дослідження, виконаного Інститутом соціології НАН України в межах загальноєвропейського моніторингового проєкту «Європейське соціальне дослідження» (ESS), в якому беруть участь понад 20 країн. В Україні опитування проведені за загальнонаціональною випадковою вибіркою у 2005–2007–2009 рр.

ців, де 29,2% населення зазначає, що має доходи від додаткової зайнятості, 19,8% – від продажу сільськогосподарської продукції, 12,6% – від індивідуальної та приватної зайнятості (рис. 1).



**Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання: «Якщо говорити про всі джерела Вашого особистого доходу (офіційні та неофіційні), то які із зазначених Ви маєте?»\* серед економічно активного населення, %**

\* Сума не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді.  
Джерело: моніторинг громадської думки населення України ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка та ГО «Центр «Соціальний моніторинг» спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»: серпень, 2015<sup>3</sup>.

Українська дослідниця Л. Гук пропонує авторське визначення *атипової* або *нестандартної зайнятості* як сукупність соціально-економічних відносин у формальному та неформальному секторах економіки щодо відтворення робочої сили за умов працевикористання, які відрізняються від стандартних та забезпечують гнучкість ринку праці, підвищують мобільність та адаптаційні можливості суб'єктів до змін в економічному, соціальному та інституційному середовищах [3]. Критеріями нестандартної зайнятості є її формалізація (самозайняте населення, особи, що працюють за усною домовленістю, зайняті в особистих господарствах тощо), спосіб найму (договір, усна домовленість), час (понаднормова/неповна зайнятість), строк договору,

<sup>3</sup> Опитування проведено з 1 по 25 серпня 2015 р. у 24 областях України та м. Києві. Усього опитано 2226 респондентів. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1:0,9 становлять 1,28–2,13%.

формалізація робочого місця (віддалена, надомна тощо). Головними критеріями прекарних форм зайнятості є:

- спосіб найму працівника (цивільно-правовий договір (разовий, короткостроковий) або усна домовленість);
- нестабільна заробітна плата;
- негарантована зайнятість;
- більш гнучкий робочий та особистий час.

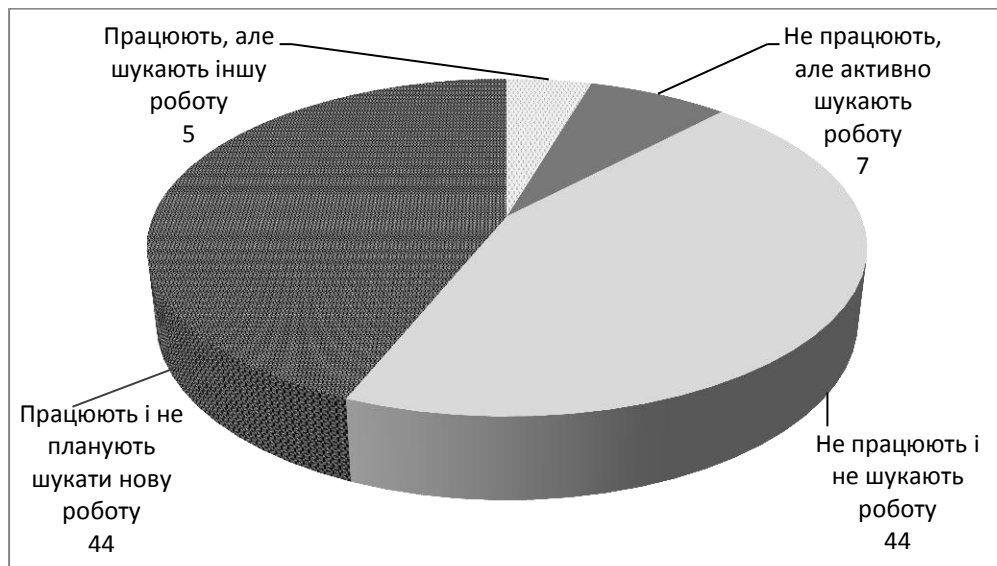
За таких критеріїв, сутність прекаріату є двоїстою, адже до прекаріїв одночасно можна віднести найменш конкурентоспроможні групи, що задіяні у некваліфікованій трудовій діяльності (сезонні працівники; зайняті в особистих господарствах, зокрема селянських; безкоштовно працюючі не в особистих господарствах), а також представників креативних та IT-індустрій, самозайняте населення (як офіційно зареєстровані на рівні з приватними підприємцями, так і незареєстровані), що працюють і надають кваліфіковані послуги з огляду на ті професійні сфери, до яких вони залучені. Зокрема, це фотографи, дизайнери, моделі, журналісти, музиканти, веб-розробники, мобільні розробники та програмісти, представники рекламної індустрії (редактори, блогери, стилісти), письменники, психологи, онлайн-консультанти, фахівці з маркетингу (спеціалісти з продажу і підтримки клієнтів, експерти з просування бренду), дослідники соціогумантарних напрямів тощо. Багато хто з представників даних професій працюють фрілансерами (на відстані від конкретного працедавця, який може перебувати в іншій країні). У такому контексті прекарні форми зайнятості можуть бути усвідомленим вибором тих людей, які змінили свої ціннісні установки, обрали інший стиль життя та роботи, наприклад, дауншифтинг<sup>4</sup> – що є відмовою від кар'єрних домагань, виснажливих професійних домагань для життя у задоволенні, digital-pomads – цифрові кочівники, що працюють он-лайн, подорожуючи світом, тощо [11]. Багато хто з них обрав розмірне життя без повсякденної метушні, або ж прагне більше проводити часу з родиною, близькими, дітьми й саме тому долучається до прекарних форм зайнятості як можливості вільно обирати час для роботи та відпочинку, працедавців і замовлення, які б вони хотіли виконати.

Проте наявність більшої свободи, мобільності та вибору стилю життя й економічних стратегій продукують певні ризики – відсутність соціальних гарантій підтримки як на даний момент, так і в майбутній перспективі, нестабільна зайнятість та заробіток, адже попит і пропозиція на послуги залежать від кон'юнктури ринку й стабільності економічної системи країни. Кризові явища зумовлюють збільшення кількості прекаріїв, які готові займатися некваліфікованою роботою, натомість стабільність, економічний розвиток сприяють появі активного самозайнятого населення, фрілансерів, які почувають себе більш вільно та впевнено у виборі замовників і часу для роботи й відпочинку.

Як зазначає британська дослідниця Л. Вейт, прекаріат відрізняється від інших термінів, які описують аналогічні ризики та уразливість тим, що саме це поняття використовується як основний мотив різними активістами і рухами соціальної справедливості. «Прекаріат» може мобілізувати радикальну свідомість та об'єднати розрізнених неоліберальних працівників проти нових альтернатив капіталістичної експлуатації. На думку вченої, термін «прекаріат» є унікальним через те, що він інкапсулює у собі політичний потенціал [8].

<sup>4</sup> Дауншифтинг (від англ. downshifting – перемикання автомобіля на нижчу передачу, а також уповільнення або ослаблення будь-якого процесу) – соціальна поведінка або тренд, які стосуються людей, що живуть простим життям, щоб вийти з перегонів obsесивного матеріалізму і зменшити «стрес, понад-нормові і психологічні витрати, які можуть супроводжувати його». Життєва філософія «життя заради себе», «відмови від чужих цілей».

Сьогодні важко кількісно оцінити ступінь поширеності прекаріату серед українського суспільства. Дані, які мають Державна служба зайнятості, локальні центри зайнятості, рекрутенгові агенції, не повною мірою відображають реальну ситуацію на ринку праці через обмеженість власних ресурсів і специфіку діяльності. Так, не всі офіційно безробітні українці реєструються у службах зайнятості, а діяльність локальних служб і рекрутенгових агенцій зумовлена соціально-економічною діяльністю їх регіонів, в яких переважає попит на певні спеціальності. За даними дослідницької компанії GfK Ukraine<sup>5</sup> разом з відомим українським сайтом з пошуку роботи Rabota.ua провели дослідження ринку праці в Україні. Сьогодні 7,3% українців не працюють, але активно шукають роботу. Проте значний відсоток населення (42,7%) не має роботи та не шукає її. Якщо виокремити з даного сегменту групи пенсіонерів і студентів, залишивши тих, хто займається власним господарством, доглядом за членами родини тощо (рис. 2), їх відсоток буде високим. Тому цілком можливо, що дана група населення може бути використаною як ресурс у політичній боротьбі та соціальних протистояннях.



**Рис. 2. Попит на роботу в Україні, %**

*Джерело:* за даними дослідження, що проводилося в Україні з 1–15 жовтня 2015 р. агенцією GfK Ukraine, в якому взяло участь 1000 респондентів віком від 16 років.

Проблематика прекаріату є значно ширшою, яка знаходиться під дією різних факторів – глобалізаційних, соціально-економічних, соціокультурних, регіональних, географічних тощо. Тому дослідження даного напрямку не обмежується підходом Г. Стендінга та тих вчених, які під прекаріатом розуміють лише осіб, залучених до вимушеної, випадкової праці з нестабільним заробітком. Вибір прекарних форм зайнятості може бути не тільки під дією примусових зовнішніх факторів, але й власним вибором стилю життя та соціальної активності, протесту проти загальноприйнятого «правильного життя», шопоголізму та суспільства споживання, керванос-

<sup>5</sup> Результати дослідження щодо попиту роботи на ринку праці, 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/news/rynok-pratci-v-ukraini/>

ті життя роботою тощо. У таблиці 1 представлені узагальнені позитивні та негативні впливи прекарних форм зайнятості на індивіда та суспільство.

Таблиця 1

**Позитивні та негативні впливи прекарних форм зайнятості на індивіда та суспільство**

Позитивний вплив	Негативний вплив
Забезпечує гнучкість трудових відносин, стимулює активність у прийнятті рішень та творчої самореалізації	Вимушений вибір тимчасової роботи
Реалізуються характеристики, необхідні для формування інноваційного типу особистості та розвитку інноваційної сфери виробництва	Залучення до різної роботи, яка не потребує кваліфікації, що призводить до призупинення розвитку професійних навичок
Збільшення доходу з огляду специфіки та інтенсивності роботи	Зниження доходу через скорочення обсягу виконуваних робіт
Можливість опанування нових навичок та вмій	Перешкода кар'єрному зростанню
Можливість керувати та планувати свій час	Поднаднормова зайнятість, що створює ризики: збільшення інтенсивності праці та робочого часу, підвищена втомлюваність
Можливість змінювати місце проживання, подорожувати країнами	Часткова втрата соціальних зв'язків і контактів
Можливість обирати роботу, проекти, замовників на власний розсуд	Зростання сегмента працівників, які зайняті у некваліфікованій праці (сезонні робочі, працівники у домогосподарствах та інші) може бути причиною соціальної напруженості у суспільстві
Скорочення витрат (технічні ресурси, податки) бізнесу на утримання співробітників	Позикова зайнятість (аутсорсинг, аутстафінг, офшоринг, лізинг персоналу) позбавляє працівника гарантій і компенсацій, передбачених законодавством, або можуть навіть не підпадати під дію трудового законодавства й регулюються цивільно-правовим договором

*Джерело:* розроблено автором.

За експертними оцінками, у межах дослідження «Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці» Київського міжнародного інституту соціології (КМІС)<sup>6</sup>, до переліку затребуваних на ринку праці спеціальностей належать ті, які надають можливість працювати віддалено. Насамперед, це стосується роботи у сфері ІТ, інтернет-комерції та інтернет-маркетингу, а також кол-центри. Експерти відзначають, що традиційні офісні спеціальності також починають переводити на аутсорс або фріланс своїх працівників, зокрема бухгалтерів, юристів і секретарів. Завдяки Skype нові перспективи розвитку отримують перекладачі, репетитори, психологи-

<sup>6</sup> Якісне дослідження було виконане у вересні-жовтні 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології методом глибинних інтерв'ю та фокусованих групових інтерв'ю з експертами у 8 областях (Дніпропетровській, Донецькій (без частини території антитерористичної операції), Запорізькій, Київській, Луганській, Одеській, Полтавській, Харківській) та м. Києві [12].

коучі та нішеві спеціальності. Навіть деякі види ручної праці (декорування кераміки, пошив одягу) можуть здійснюватися віддалено:

*«У нас є така опція. Це дуже серйозно представлено. Люди замовляють на виробництві полуфабрикат, абсолютно білий, неглазурований. Потім вдома декорують за бажанням».* (Підприємець-кераміст, Слов'янськ).

*«Дівчина живе вже готові частини одягу. Якись позиції користувались найбільшим попитом. Старі є найбільш ходовими, маючи вдома машинку, можна просто це все шивати».* (Представник міжнародного фонду, Харків)[12, с. 70].

Пропозиція віддаленої роботи є характерною найбільше для великих міст, зокрема тих, де розвинута сфера ІТ, та найменше для малих міст, що зумовлено їх культурними, виробничими та промисловими факторами.

Отже, головними рисами, які характеризують прекарні трудові практики, є мобільність у виборі трудових активностей, контрольованість робочого та особистого часу, тимчасовість та непередбачуваність праці, неформальні трудові практики тощо. Ресурсом, який у майбутньому може поповнити прекаріат, слугують студенти, які перебувають на утриманні держави (стипендії) або батьків (навчання за контрактом), державні службовці, науковці, представники освітніх професій з низьким рівнем заробітної плати та вимушеними відпустками за власний рахунок. Завдяки своїм кваліфікації, навичкам, знанням вони рівною мірою можуть долучитись як до інноваційного ядра прекаріату, так і до групи, що зайнята некваліфікованою працею. З огляду на потреби у подальшому дослідженні прекаріату та відсутності його сталого визначення, пропонується така авторська дефініція, яка зменшує негативне навантаження (вимушеність, ризиковість, сумнівність) для даного поняття: *прекаріат – частина економічно активного населення, яка залучається до короткострокових трудових відносин (без соціальних гарантій) та характер яких обирає самостійно, посилаючись на власний вибір життєвих та економічних стратегій.*

Можна визначити такі *індикатори*, які свідчать про набуття прекарних характеристик серед населення:

- готовність змінювати професію;
- готовність до понаднормової праці;
- готовність до неофіційної трудової діяльності;
- готовність до роботи на відстані, зокрема, фрілансери, комютери (commuters), цифрові кочівники (digital nomads);
- невизначеність (відсутність) соціального забезпечення (не/оплачувана відпустка, лікарняні, страхівка тощо);
- частота зміни працедавців;
- активність на ринку праці (пошук нової/додаткової роботи);
- вибір власних економічних стратегій;
- вибір життєвих стратегій.

**Висновки.** Зазначені тенденції прекаритизації лише починають розвиватися, проте їх вплив є вже відчутним. Певні теоретичні положення та прогнозовані моделі поступово втрачають свою адекватність у поясненні соціальної реальності, зростає невизначеність соціально-економічних процесів. Зміна фундаментальних закономірностей функціонування господарських систем і посилення невизначеності стануть важливими чинниками, які впливатимуть на характер майбутньої соціально-економічної динаміки, зокрема, динаміки зайнятості та безробіття.

Сьогодні не існує сталого визначення прекаріату. Традиційно, вчені говорять про групи людей, зайнятих у низькокваліфікованій праці, що має вимушений та нестабільний характер. Проте сучасні глобалізаційні тенденції, розвиток технологій, зміни у національних економіках



спричиняють появу нових спеціальностей та видів зайнятості у сфері інформаційних технологій, надання послуг тощо, які не потребують постійної наявності працівника на робочому місці або залучення його до роботи на постійній основі. За таких умов індивіди отримують нові перспективи у виборі стилю роботи, побудові власних життєвих стратегій, з огляду на свої особисті потреби.

Водночас існуючі ризики прекаритизації певних верств населення (збільшення низькокваліфікованих працівників, соціальне незадоволення) потребує подальшого уточнення та розробки методологічної бази дослідження для моніторингу розвитку даного сегменту населення й майбутніх впливів на економіку країни та настрої у суспільстві.

#### Список використаних джерел

1. Геєць В.М. Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України : наук. доп. / В.М. Геєць, А.А. Гриценко, В.В. Близнюк та ін. ; [за ред. В.М. Геєця, А.А. Гриценка]; – К. : ДУ “Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2013. – 248 с.
2. Гук Л.П. Фрілансери на ринку праці України: гнучкі моделі зайнятості / Л.П. Гук // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. у 3 т. ; [відп. ред. О.О. Беляєв]. – К. : ДВНЗ “Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”, 2010. – Т. 3: Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – С. 492–500.
3. Гук Л.П. Державне регулювання нестандартної зайнятості : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Л.П. Гук. – К., 2015. – 20 с.
4. Anderson B. Battles in time: the relation between global and labour mobilities / B. Anderson // University of Oxford, Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper. – 2007. – № 55. – 23 p.
5. Butler J. Precarious life: the powers of mourning and violence / J. Butler. – London : Verso, 2004.
6. Tsianos V. Precarity: a savage journey to the heart of embodied capitalism. European Institute for Progressive Politics [Електронний ресурс] / V. Tsianos, D. Papadopoulos. – Режим доступу : <http://transform.eipcp.net/transversal/1106/tsianospapadopoulos/en>
7. Стендинг Г. Прекариат. Новый опасный класс / Г. Стендинг. – М : Ад Маргинем, 2014. – 328 с.
8. Waite L. A Place and Space for a Critical Geography of Precarity? [Електронний ресурс] / L. Waite. – Режим доступу : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1749-8198.2008.00184.x/abstract>
9. Kalleberg A.L. Nonstandard Employment Relations: Part-time, Temporary and Contract Work / A.L. Kalleberg // Annual Review of Sociology. – 2000. – Vol. 26. – P. 342.
10. Головаха Є. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами “Європейського соціального дослідження” 2005–2007–2009 / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – 118 с.
11. Власенко С. Попрацювати по дорозі: як стати цифровим кочівником і заробляти, мандруючи [Електронний ресурс] / С. Власенко. – Режим доступу : <http://opinion.platfor.ma/tsifrokochivniki/>
12. Дослідження «Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці» підготовлено в межах проекту «Економічне і соціальне відновлення Донбасу». Підготовано Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Програмою Розвитку ООН в Україні за фінансової підтримки Уряду Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20151230\\_PROON/Report\\_Employment\\_KIIS\\_final\\_ukr.pdf](http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20151230_PROON/Report_Employment_KIIS_final_ukr.pdf)

#### References

1. Geets' V.M., Grytsenko A.A., Blyznyuk V.V. ta in. *Instytuty zainyatoshti ta bezrobittya: suchasni tendentsii ta vyklyky dlya Ukrainy: nauk. dop.; za red. V.M. Geitsya, A.A. Gritsenka* [The institutions of employment and unemployment: current trends and challenges for Ukraine: scient. report

V.M. Geets, A.A. Gretschenko, V.V. Bliznuik et al; ed. by V.M. Geets, A.A. Gritsenko]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science, 2013, 248 p. [in Ukrainian]

2. Guk L.P. *Frilansery na rynku pratsi Ukrainy: gnuchki modeli zainyatosti* [Freelancers in the labour market of Ukraine: the flexible model of employment]. *Formuvannya rynkovoï ekonomiky: zb. nauk. prats'. Spets. vyp. u 3 t.; vidp. red. O.O. Bielyaiev. Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka* [Formation of market economy: coll. science. works. Spec. Issue in 3 vol. Social labor relations: theory and practice]. Kyiv, SHEI "DVNZ The Kyiv National Economic University, named after Vadym Hetman", 2010, Vol. 3, pp. 492–500 [in Ukrainian]

3. Guk L.P. *Derzhavne reguluvannya nestandardnoi zainyatosti: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* [State regulation of non-standard employment: autoabstract diss. ... candidate pedagogical sciences]. Kyiv, 2015, 20 p. [in Ukrainian]

4. Anderson B. *Battles in time: the relation between global and labour mobilities*. University of Oxford, Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper, 2007, No. 55.

5. Butler J. *Precarious life: the powers of mourning and violence*. London, Verso, 2004.

6. Tsianos V., Papadopoulos D. *Precarity: a savage journey to the heart of embodied capitalism*. European Institute for Progressive Politics. Retrieved on 2 August 2008 (2006), available at: <http://transform.eipcp.net/transversal/1106/tsianospapadopoulos/en>

7. Standing G. *Prekariat. Novyi opasnyi klass*. Moscow, Ad Marginem, 2014, 328 p.

8. Waite L. *A Place and Space for a Critical Geography of Precarity?* Available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1749-8198.2008.00184.x/abstract>

9. Kalleberg A.L. *Nonstandard Employment Relations: Part-time, Temporary and Contract Work*. *Annual Review of Sociology*, 2000, Vol. 26, p. 342.

10. Golovakha Ie., Gorbachik A. *Tendentsii sotsial'nykh zmin v Ukraini ta Ievropi: za rezul'tatamy "Ievropeis'kogo sotsial'nogo doslidzhennya" 2005–2007–2009* [Trends of social changes in Ukraine and Europe: according to the results of the "European social survey" 2005–2007–2009]. Kyiv, Institute of Sociology NAS of Ukraine, 2010, 118 p. [in Ukrainian]

11. Vlasenko S. *Popratsyuvaty po dorozh: yak staty tsyfrovym kochivnykom i zaroblyaty, mandruyuchi* [Work on the road: how to become digital civil servant and to earn while traveling], available at: <http://opinion.platfor.ma/tsifrokochivniki/>

12. *Doslidzhennya «Otsinka popytu na profesii, yaki zatrebuvani na rynku pratsi» pidgotovleno v mezhakh proektu «Ekonomichne i sotsial'ne vidnovlennya Donbasu». Pidgotovano Kiivs'kym mizhnarodnym institutom sotsiologii na zamovlennya Programoyu Rozvytku OON v Ukraini za finansovoi pidtrymky Uryadu Yaponii* [The study "Assessment of demand for professions that are in demand on the labour market" prepared in the framework of the project "Economic and social recovery of Donbass". Prepared by Kiev International Institute of Sociology to order the UN Development Program in Ukraine under financial support of the government of Japan], available at: [http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20151230\\_PROON/Report\\_Employment\\_KIIS\\_final\\_ukr.pdf](http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20151230_PROON/Report_Employment_KIIS_final_ukr.pdf)

Отримано 22.02.16

*Овчинникова Л.В.*, канд. социол. наук, научный сотрудник отдела мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (Киев)

#### ПРЕКАРНЫЕ ФОРМЫ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ: СУЩНОСТЬ И ПРОЯВЛЕНИЯ

*Рассмотрены подходы к изучению нестандартных форм занятости, в частности прекарных форм. Определены сущность понятия «прекариат», положительные результаты и отрицательные последствия распространения прекарных форм занятости на уровне индивида, общества, государства.*

*Ключевые слова: прекариат, прекарные формы занятости, нестандартная занятость, самозанятое население, фриланс.*

*Ovchynnikova L.V.*, PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring research of social and economic transformation, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences (Kyiv)

#### PRECARIOS FORMS OF EMPLOYMENT: NATURE AND EVIDENCE

*The article describes the approaches to the study of employment non-standard forms, especially precarios forms. The essence of the concept «precariat» is revealed. The author explained positive and negative consequences of the proliferation precarios forms of employment at the individual, societal and state level.*

*Keywords: precariat, precarios forms of employment, non-standard employment, self-employment, freelance.*